

МАЎЛЕНЧЫ ЭТЫКЕТ У МЕЖАХ ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)

Мова, як вядома, з'яўляецца сродкам самавыяўлення, трансляцыі нацыянальнай культуры, сродкам сацыялізацыі. Правільная, унармаваная мова – паказчык агульнай культуры чалавека. Бясспрэчна, што валоданне літаратурнай мовай складае неабходны кампанент адукаванасці асобы і сведчыць пра яе агульную культуру. І паколькі сучасныя студэнты-бібліятэкары рыхтуюцца да самастойнай прафесійнай дзейнасці, то не могуць абысціся без ведання літаратурнай мовы, стылістычных асаблівасцей яе ўжывання і прымянення розных маўленчых элементаў у адпаведнасці з агульнапрынятымі нормаў. У гэтай сувязі неабходна нагадаць сцвярджэнне псіхолагаў, што “найбольш важным этапам у жыцці чалавека з'яўляюцца студэнцкія гады, калі прадаўжаецца працэс удасканалення камунікацыі ва ўмовах станаўлення будучага спецыяліста на прафесійным узроўні. Сродкам зносін належыць галоўная роля” [1, с.125].

Актуальнасць дадзенай праблемы выражаецца ў тым, што сацыяльна-эканамічныя і культурныя змены ў нашай краіне ўносяць карэктывы ў прафесійную падрыхтаванасць кадраў, у тым ліку і бібліятэкараў. Спецыялісты галоўных устаноў культуры – бібліятэк – павінны з'яўляцца не толькі носьбітамі прыгожай нацыянальнай мовы, але і ўзорам высокай двухмоўнай культуры маўлення. На сутнасці, сучасны бібліятэкар – гэта актыўны білінгв, які здольны весці размову на дзвюх моўных сістэмах – беларускай і рускай. Валоданне дзвюма мовамі, на наш погляд, азначае валоданне дзвюма сістэмамі навыкаў і ўменняў, якія спрыяюць з'яўленню аднаго віду дзейнасці – маўлення. Таму правільнасць ці памылковасць маўлення будзе залежаць ад узаемадзеяння гэтых сістэм навыкаў ва ўсведамленні білінгва.

У рэальнай жыццёвай сітуацыі ўзнікае карціна, калі спецыяліст-бібліятэкар авалодвае ў двухмоўным грамадстве мовамі, якія афіцыйна дзейнічаюць, зыходзячы з неабходнасці, таму што адной мовы часам бывае недастаткова для абслугоўвання ўсіх актаў паводзін. Значыць, частку сваіх паводзін ён абслугоўвае рускай мовай, а другую частку – беларускай. Таму існуюць фактары, якія акрэсліваюць выбар той ці іншай мовы.

Нам уяўляецца важным падкрэсліць наступнае: студэнты-бібліятэкары вывучаюць беларускую мову (прафесійная лексіка) з мэтай практычнага выкарыстання яе ў якасці падмовы спецыяльнасці, але такі прафесійна важны аспект, як маўленчы этыкет, доўгі час заставаўся па-за рамкамі вучэбнага працэсу. Для спецыяліста, сутнасць працы якога заключаецца ў непасрэдным маўленчым кантакце з чытачамі, што звяртаюцца да яго за дапамогай і па-руску, і па-беларуску, важна разумець: этыкетнымі будуць зносіны, калі той, хто слухае (а гэта заўсёды бібліятэкар), будзе весці размову на той мове, якая неабходна для наладжвання працэсу вусных зносін з чытачом. Інакш памылковы выбар маўленчай аперацыі будзе малаэфектыўным ва ўстанаўленні ўзаемаразумення паміж парай (бібліятэкар – чытач). Любы носьбіт мовы ўжо ў пачатку размовы разумее, ці з’яўляецца зварот да яго этыкетным, ці не.

Тое, што прынята ў паводзінах чалавека ў калектыве, у грамадстве называць этыкетам, у мове суправаджаецца “маўленчым этыкетам”. Ён выкарыстоўваецца на рытуалах сустрэч, прывітання, у час размоў па тэлефоне, малодшага са старэйшым, начальніка з падначаленым, бібліятэкара з чытачом і г.д. У беларускай і рускай мовах склаліся пэўныя формулы маўленчага этыкету, якія ўтрымліваюць тыпавыя для кожнай з моў маўленчыя звароты, лексіка-сінтаксічныя канструкцыі. Больш таго, маўленчы этыкет адной і той жа сітуацыі рэгламентуецца ўзростам суразмоўцаў, іх сацыяльным становішчам, блізкасцю адносін. Так, пры сустрэчы з блізкім чалавекам мы скажам: *Прывітанне, Маша!*, а пры сустрэчы з выкладчыкам абавязаны выбраць іншую формулу маўленчага этыкету: *Добры дзень, Вольга Аляксееўна!* На жаль, практыка зносін дае і такі прыклад звароту з боку студэнта: *Прывітанне, Вольга Аляксееўна!*

Супастаўленне формул маўленчага этыкету ў рускай і беларускай мовах, а таксама назіранні над выпадкамі парушэння маўленчага этыкету ў беларускім маўленні дазволілі вылучыць два асноўныя тыпы такіх памылак:

– памылкі граматычнага характару, прычынай якіх з’яўляецца інтэрферэнцыя рускай мовы, – перанос прывычных спосабаў выражэння пэўных сэнсавых адносін сродкамі рускай мовы, напрыклад: *Скажыце, калі ласка, як вас **завуць** замест **зваць**; **Зычу // жадаю вам усяго добрага!** замест **Зычу // жадаю вам **добра!** // **усяго найлепшага!**** і г.д.;*

– памылкі лексічнай аднатыпнасці выражэння значэння, для якога ў беларускай мове існуюць розныя формулы. Напрыклад, формула ветлівасці ў рускай мове *пожалуйста* ў беларускай мове мае, у залежнасці ад сітуацыі, разнастайныя сінанімічныя ўвасабленні (*Калі ласка! Будзьце ласкавы! Прашу вас!*). Традыцыйнай рускай формуле прабачэння *извините!* адпавядаюць беларускія *прабачце, прашу прабачэння, даруйце мне*.

Паслядоўнасць вывучэння пэўных лексіка-граматычных структур бачыцца з пункту гледжання іх значнасці для непасрэднага маўлення ў межах абранай тэмы. У гэтым праяўляецца функцыянальны падыход вывучэння граматычнай сістэмы беларускай мовы (ад значэння да спосабаў іх выражэння). Праца над фарміраваннем этыкету беларускай мовы павінна займаць асобнае месца на практычных занятках. Магчымасць засваення формул маўленчага этыкету павінна праходзіць у лексічным плане, у плане запамінання, паколькі дадзеныя формулы не могуць прадугывацца суразмоўцамі, а ўзнаўляюцца як дадзеныя ў мове.

І яшчэ, каб навучыць маўленчаму этыкету, неабходна таксама мець у сваім распараджэнні набор устойлівых формул, звязаных з разнастайнымі сітуацыямі. Сёння такім памочнікам можа быць “Русско-белорусский разговорник” [2], які ахоплівае неспецыялізаваныя тэмы паўсядзённага дыялога, а таксама адпаведную гэтым тэмам лексіку. Тут фіксуецца тыповыя маўленчыя звароты і найбольш характэрныя адрозненні паміж рускай і беларускай мовамі. Аднак веданне значнай сумы этыкетных выразаў яшчэ недастаткова для пабудовы рацыянальнай метадыкі навучання беларускаму маўленчаму этыкету студэнтаў-бібліятэкараў. Неабходна мець той пералік этыкетных выразаў, якія з’яўляюцца паказальнымі для прафесійнай дзейнасці менавіта студэнтаў-бібліятэкараў.

Супастаўленне беларускіх і рускіх формул маўленчага этыкету дапаможа выкладчыку высветліць разнастайныя адхіленні і намеціць для актывізацыі ў працэсе навучання тыя сітуацыі, у якіх маўленне студэнтаў больш за ўсё “неэтыкетнае” з пункту гледжання нормаў сучаснай беларускай мовы.

На наш погляд, асноўнай прычынай парушэння арфаэпічных, фанетычных, марфалагічных, лексічных нормаў з’яўляецца двухмоўная сітуацыя, пры якой студэнт карыстаецца то рускай, то беларускай мовамі. Як адзначаў А.І.Падлужны, «пры слаба выпрацаваных навыках вымаўлення звычайна парушаюцца

арфаэпічныя правілы як той, так і другой мовы. Адхіленні, выкліканыя двухмоўем, сведчаць аб недасканалым валоданні рускай і беларускай мовамі. У свядомасці “парушальніка” аказваюцца недастаткова размежаванымі фанетычныя сістэмы абедзвюх моў і няясна ўсведамляюцца адрозненні, якія існуюць паміж імі. Адхіленні ад беларускага літаратурнага вымаўлення назіраюцца ў тых людзей, якія часцей карыстаюцца рускай мовай і для каго рускае вымаўленне больш звычайнае» [3, с. 7].

У сістэме навучання беларускай мове (прафесійная лексіка) асобнае месца павінна заняць метадыка навучання прафесійна арыентаванаму маўленчаму этыкету. Выпускнікам факультэта інфармацыйна-дакументных камунікацый патрэбна не проста ўмець карыстацца беларускай мовай як сродкам атрымання навуковай інфармацыі, але валодаць такой беларускай мовай, каб ва ўсіх жыццёвых сітуацыях па ёй можна было адразу пазнаць адукаваных і культурных спецыялістаў. Яны павінны авалодаць формамі маўленчага этыкету для патрэб вуснага прафесійнага маўлення і дзелавога пісьма.

---

1. Андреева, Г.М. Социальная психология: учебник для высш. учеб. заведений / Г.М.Андреева. – М.: Аспект-Пресс, 1999. – 376 с.

2. Михневич, А.Е. Русско-белорусский разговорник / А.Е.Михневич. – Мн.: Вышэйш. шк., 1991. – 335 с.

3. Падлужны, А.І. Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення / А.І.Падлужны // Сучасная беларуская мова (Пытанні культуры мовы); рэд.: А.І.Жураўскі і Г.У.Арашонкава. – Мн.: Навука і тэхніка, 1973. – С. 5–33.